

OG‘ZAKI HISOBLASHGA DOIR MASHG‘ULOTLARDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Shodiyev R.D.

Qarshi davlat universiteti

Arabova S.S.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

2-kurs magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim vositalaridan foydalangan holda boshlang‘ich sinf matematika darslarida arifmetik amallarni bajarishning og‘zaki hisoblash usullarida qo‘llash mumkin bo‘lgan didaktik materiallar haqida tushuntirishlar berilgan.

Kalit so‘zlar: arifmetik amallar, hisoblash usullari, og‘zaki hisoblash, didaktik materiallar, komponent va ishora nomlari.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ НА УРОКАХ УСТНОГО СЧЕТА

Аннотация: В статье речь идет о дидактических материалах, которые могут быть использованы в устных счетных приемах выполнения арифметических действий на уроках математики в начальной школе с использованием современных средств обучения, даны пояснения.

Ключевые слова: арифметические действия, приемы счета, устный счет, дидактические материалы, составные и знаковые названия.

USE OF DIDACTIC MATERIALS IN ORAL CALCULATION CLASSES

Annotation: This article provides explanations about the didactic materials that can be used in the oral calculation methods of performing arithmetic operations in primary grade mathematics lessons using modern educational tools.

Key words: arithmetic, operations, calculation methods, verbal calculation, didactic materials, component and symbol names.

Og‘zaki hisoblashga doir mashg‘ulotlarning samaradorligi mashqlarning hajmi va mazmunigagina emas, balki ularning berilishi va tekshirilishi, o‘quvchilarning bilimini sinash, og‘zaki va yozma mashqlarning almashtirib turilishiga ham bog‘liqdir. Og‘zaki va yozma hisoblash usullarini qo‘llashda to‘g‘ri munosabat o‘rnatish zarur. O‘quvchilarning topshiriqni eshitib qabul qilishlarida o‘qituvchi topshiriqni o‘qib beradi, ular esa eshitadi. Bunda asosiy kuch xotiraga qaratiladi, bunday mashqlar juda

foydali bo‘lib eshitish xotirasini rivojlantiradi. Maktab amaliyotida ko‘p ishlatiladigan bu usullar shunga olib boradiki, bu ishda hamma o‘quvchi birdek faol ishtirok etmaydi. Shuning uchun darsda bunday sust ishtirok etadigan o‘quvchilar sonini yanada kamaytirish maqsadida ko‘rish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar ko‘proq kiritilishi lozim. Lekin bunday mashqlar soni ham meyorida bo‘lishi kerak, chunki o‘quvchilar faqat shu turdagi mashqlarga o‘rganib, boshqa turdagi mashqlarda qiynalishlari mumkin.

O‘quvchilarning og‘zaki hisoblash malakalarini har doim tekshirib turish kerak. Samarali tekshirish usullaridan biri – bu matematikadan yozma ishlardir. Og‘zaki hisoblashga doir mashqlarni birinchi darslardan oq kiritilsa, samarasi ancha yuqori bo‘ladi. Quyida tavsiya etilayotgan og‘zaki mashqlar darslarnig biroz vaqtiga mo‘ljallangan. Mashqlarni har bir darsda qo‘llash mumkin, ularning ketma-ketligini esa o‘qituvchining o‘zi hal qiladi.

Og‘zaki mashqlardan namunalar keltiramiz:

1-sinflar uchun

IV chorakda “100 ichida sonlarni o‘nlikdan o‘tmasdan qo‘shish va ayirish” mavzusi o‘rganiladi. Bu davrda, masalan, 27 o‘quv haftasi davomida o‘quvchilar og‘zaki bajara olishi mumkin bo‘lgan quyidagi mashqlarni berish maqsadga muvofiq:

1. Ikki sonning yig‘indisi 7 ga teng. Shu sonlarni ayting.
  2. 47 va 1 sonlarining ayirmasini toping.
  3. 59 ni hosil qilish uchun qaysi sonni 1 ta orttirish kerak?
  4. 61, 29, 32, 73, 68 sonlarini xona qo‘shiluvchilarining yig‘indisiga ajratib yozing.
  5. 13 dan 25 gacha; 71 dan 82 gacha; 92 dan 100 gacha sanang.
  6. 9 ta o‘nlik va 4 ta birlikdan; 4 ta o‘nlik va 7 ta birlikdan iborat sonni ayting.
  7. Kamayuvchi 27, ayriluvchi 7. Ayirmaning toping.
  8. 75 dan 5 soni qancha kichik?
  9. Taqqoslang: 6 m ... 5 m 9 dm   3 dm 1 sm ... 30 sm
                          49 dm ... 4 m 9 dm   4 dm 5 sm ... 5 dm 4 sm
  10. Hisoblang (misollar doskada yoki kartochockalarga yoziladi):
40+40,   19-10,   100-60,   71-1,   35-30,   (20+10)+50.
- O‘quvchilar bilimini quyidagi mashqlar bilan tekshirish maqsadga muvofiqdir:
1. 70 ni 50 ga kamaytiring.
  2. 100 soni 20 dan qancha ortiq?
  3. 30 soni 70 dan qancha kichik?
  4. 20 va 4 sonlarining yig‘ind sig 1 ni qo‘shing.
  5. 14, 25, 38, 41, 67 sonlarini o‘nliklargacha to‘ldiring.
  6. Mehnat darsida qizcha 4 ta qora va undan 3 ta ortiq oq tugmacha qadadi. Qizcha nechta oq tugmacha qadadi?

7. Bola 5 ta qush inini yasamoqchi bo'ldi. Lekin 2 ta kam yf.sadi. Bola nechta in yasagan?

8. Bir ishchi 7 ta dastgohda, ikkinchisi undan 3 ta kam dastgohda ishlamoqda. Ikkinchi ishchi nechta dastgohda ishlamoqda?

9. Usta 12 ta dazmol va 7 ta isitkichni ta'mirlash uchun oldi. U 10 ta dazmolni ta'mirladi. Usta yana qancha buyumni ta'mirlashi kerak?

10. Avtobusda 20 ta yo'lovchi bor. Bekatda 4 ta yo'lovchi tushdi va yana 6 yo'lovchi chiqdi. Avtobusda necha yo'lovchi bo'ldi?

2-sinflar uchun

O'quvchilar "18 ichida bir xonali sonlarni o'nlikdan o'tib qo'shish" mavzusini o'rganadilar. Bu davrda quyidagi mashqlarni bajarishlari mumkin:

1. 19 soni 50 dan qancha kichik?

2. Hisoblang: $60+26$, $60-26$, $90+4$, $70-7$, $40-14$, $9+3$, $19-5$.

3. 16 va 4 sonlarining yig'indisini 42 ta orttiring.

4. 58 va 10 sonlarining ayirmasini 30 ta kamaytiring.

5. Noma'lum son 18 dan 31 ta ortiq. Noma'lum sonni toping.

6. 25 soni noma'lum sondan 2 ta kam. Noma'lum sonni toping.

7. Qaysi bir xonali ikki sonning yig'indisi 13 ga, 11 ga, 12 ga teng.

8. Birinchi savatchada 9 kg, ikkinchi savatchada undan 3 kg ortiq nok bor. Ikkinchi savatchada necha kilogramm nok bor?

9. Qaysi son 11 dan 4 ta ortiq va 19 dan 4 ta kichik?

10. Zinapoyada 13 ta zina bor. Zinapoyaning o'rtasida bo'lish uchun nechanchi zinada turish kerak?

11. 40 dan noma'lum sonni ayirib, 8 hosil qilindi. Noma'lum son nechaga teng? 60 dan noma'lum sonni ayirib, 7 hosil qilindi. Noma'lum sonni toping.

3-sinflar uchun

III sinfda o'quv yilining 2-choragida "1000 ichida yozma qo'shish va ayirish" mavzusi o'rganilgandan so'ng quyidagi og'zaki mashqlarni berish mumkin:

1. Ikki tup olmadan 180 kg hosil olindi. Birinchi tupdan 96 kg meva olingan bo'lsa, ikkinchi tupdan necha kilogramm olma hosili olingan?

2. 95 o'nlik; 63 o'nlik; 5 yuzlik; 34 o'nlik va 7 birlik; 62 o'nlikni birliklarda ifodalang.

3. Otasi 40 yoshda bo'lganda uning o'g'li 8 yoshda edi. Endi o'g'li 10 yoshda. Otasi hozir necha yoshda?

4. Yulduz bilan ikkalamiz 96 betli kitobni o'qidik. Yulduz 47 bet o'qidi. Qaysi birimiz ko'p va qancha ko'p o'qidik?

5. 608, 291, 489, 107 sonlarini 300 ta orttiring.

6. Tortni har biri bir xil bo‘lgan 4 ta qismga bo‘lishdi, keyin har bir qismini yana 2 ga bo‘lishdi. Agar har bir kishiga bir bo‘lakdan berishsa, unda tort necha kishiga yetadi?.

7. Hisoblang: 83-44, 51-26, 35-18, 67-39, 80-32, 93-75, 27-19, 87-39.

8. Ifodalarni taqqoslang va tegishli belqilarni ko‘rsating: $>$, $<$, $=$.

128+235 ... 235+218,

237+417 ... 237+517,

720+148 ... 148+720,

819-118 ... 819-218.

9. Qovun tarvuzdan og‘ir, ammo oshqovoqdan yengil. Qaysi biri eng og‘ir? To‘g‘ri javobni toping. (Qovun. Tarvuz. Oshqovoq. Bilmayman.)

10. Bola 3 ta kubni bir-birining ustiga qo‘ydi. Qizil kub ko‘k kubdan pastda. Ko‘k kub esa yashil kubdan pastda joylashdi. Kublarning qaysi birini bola eng birinchi qo‘ydi?

11. Qovunning massasi 8 kg. Uning ikkidan bir qismi necha kilogramm?

12. Agar sportchi velosipedda bir soatda 20 km masofani bosib o‘tsa, soatning to‘rtidan bir qismida necha kilometr masofani bosib o‘tadi?

13. 15 ga; 9 ga qoldiqsiz bo‘linadigan sonlarni ayting.

14. Mixning uzunligi 19 sm. 95 sm ga teng bo‘lgan simdan nechta shunday mix yasash mumkin?

15. Ikkita zalda 50 ta stul bor. Bir zaldan 10 ta stul chiqarilganidan keyin ikkala zalda stullar baravar bo‘ldi. Har bir zalda qanchadan stul bo‘lgan?

4-sinflar uchun

IV sinfdan “Ko‘p xonali sonlarni qo‘shish va ayirish” mavzusi o‘rganilganda quyidagi mashqlardan foydalanish mumkin:

1. Sonning uchdan bir qismi 120 ga teng. Shu sonni toping.

110 va 0 sonlarining ko‘paytmasini 49 ta orttiring.

490 dan 65 va 0 sonlarning ko‘paytmasini ayiring.

2. 554 va 4 sonlarining va 420 va 20 sonlarining ayirmasmi toping.

272 va 0, 0 va 845 sonlari ko‘paytmasining ayirmasini toping.

3. Namunaga qarang va vozuvni davom ettiring:

5 o‘nl.: $6=.....$ 30 o‘nl.: $300.....$ 46 yuzlik $\cdot 2=.....$ 25 yuzlik $\cdot 3=.....$

4. Ko‘paytma 800. Bir ko‘paytuvchi 10. Ikkinchisini toping.

400 va 360 sonlarining ayirmasini 4 marta orttiring.

90 va 2 sonlarining ko‘paytmasini 2 marta orttiring.

5. $130 \cdot 3 - 130 \cdot 2$. $25 \cdot 3 + 45 \cdot 3$ misollarini qanday qilib tez hisoblash mumkin?

6. Ifodalarni o‘qing va yechish usullarini tushuntiring:

$820+140$, $250-130$, $150 \cdot 4$, $420:10$, $16 \cdot 50$, $18 \cdot 11$, $68:1$, $280:7$.

7. Do‘konga bir xil og‘irlikda bo‘lgan 12 ta qutida olxo‘ri keltirildi. Bir kunda 60 kg olxo‘ri sotildi va yana 12 kg qoldi. Har bir yashikda necha kilogrammdan olxo‘ri bo‘lgan?

8. Uchburchakning bir tomoni 27 sm, ikkinchisi 19 sm, uchinchisi 39 sm. Uchburchakning perimetrini toping.

9. Ifodalarni o'qing va ularning qiymatini hisoblang:

$90:(5\cdot 2)$, $356000:1000\cdot 0$, $20\cdot(3\cdot 100)$.

10. Ona-bola 43 yoshda. Bola 9 yoshda. Onasi o'g'lidan necha yosh katta?

Har bir o'qituvchi sinfdagi o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda og'zaki mashqlarni tuzishi va undan darsda foydalanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jumayev M.E. Matematika ukitish metodikasi. (OUYU uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.

2. Berdiyev B.R. Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 250 b.

3. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan aso-siy qoidalar. Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. 2020.01.21. 56 b.